

ZGODOVINA V ŠOLI, 1, 2024

Reviji na pot (dr. Vilma Brodnik)

IZPOSTAVLJAMO

Dr. Darja Mihelič: Otroci v predpisih srednjeveških mest severozahodne Istre3

Dr. Vilma Brodnik: S formativnim spremljanjem veščin dela z zgodovinskimi viri ustvarjamo učna okolja za sodoben pouk zgodovine10

Mag. Bernarda Gaber: Povratna informacija v luči formativnega spremljanja pri pouku zgodovine32

IZMENJUJEMO IZKUŠNJE

Janja Bec: Otroštvo v času nacizma – vključevanje filma v pouk zgodovine po načelih formativnega spremljanja40

Maja Novak Rupnik: Prva svetovna vojna in božič – spoznavanje zgodovine s pomočjo zgodovinskih filmov in formativnega spremljanja49

Marjetka Čas, Lidija Kotnik Klaužer: Obravnava težkih tem prve polovice 20. stoletja pri pouku zgodovine s pomočjo filma in formativnega spremljanja59

Tina Brodnjak Kokot, Jasna Žižek: Didaktične namizne igre pri pouku zgodovine s formativnim spremljanjem68

Sonja Bregar Mazzini: Spominska ura o holokavstu s formativnim spremljanjem82

Petra Štampfl: Kako poučevati o težkih temah iz zgodovine 20. stoletja s formativnim spremljanjem87

VSEBINA

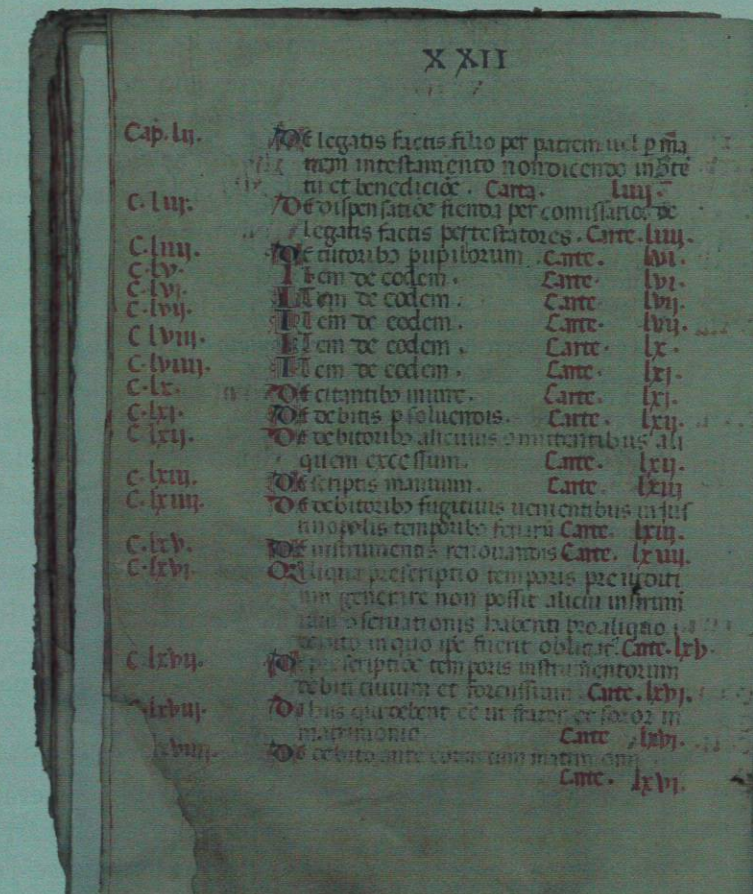

Dr. Darja Mihelič, znanstvena svetnica v pokoju

OTROCI V PREDPISIH SREDNJEVEŠKIH MEST SEVEROZAHODNE ISTRE

Darja Mihelič, PhD, full professor, retired scientific councillor

CHILDREN IN THE REGULATIONS OF MEDIAEVAL TOWNS OF NORTHWESTERN ISTRIA

IZVLEČEK

Prispevek povzema podatke o otrocih v severozahodnih istrskih mestih ki jih vsebujejo predpisi zakonikov – statutov Trsta, Kopra, Izole in Pirana iz 14. in 15. stoletja. Po njih opredeljuje položaj otroka v družini, dedovanje po pokojnih starših, položaj sirot, doseganje polnoletnosti in pravne sposobnosti, otroške prestopnike in žrtve kaznivih dejanj in njihove kazenske odgovornosti. Za primerjavo priteguje dokumentirano piransko prakso, ki se je v veliki meri ujemala z zakonodajo.

Ključne besede: srednji vek, severozahodna Istra, otroci, srednjeveški mestni statuti, zgodovina otrok

ABSTRACT

The article summarizes information about children in the towns of northwestern Istria contained in the regulations of the codes/statutes of Trieste, Koper, Izola and Piran from the 14th and 15th centuries. Based on these, the article defines a child's position within the family; inheritance from deceased parents; the position of orphans; the coming of age and legal capacity; juvenile delinquents, the victims of criminal offences, and their criminal liability. It draws a comparison with the documented practice of the town of Piran, which largely complied with the legislation.

Keywords: Middle Ages, northwestern Istria, children, mediaeval town statutes, history of children

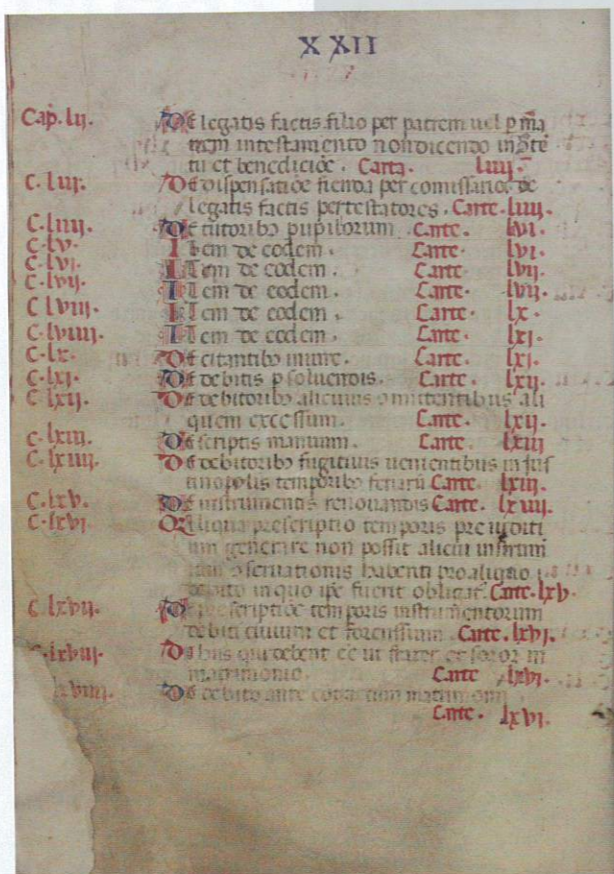
UVOD: OD KOD PODATKI?

Arhivskih zapisov, ki bi neposredno slikali vsakdanje življenje otrok v družini in njihov položaj v srednjeveški družbi, je malo. Otroci so bili vselej deležni materinske ljubezni in topline ter pozornosti starejših članov družine, vendar poročil »iz prve roke« o tovrstnih pristnih stikih skoraj nimamo. Množica posrednih opisov je omogočila oblikovanje uveljavljene, splošne predstave o otroštvu pred stoletji (Ariès, 1991; Heywood, 2018), ki jo bomo skušali dopolniti za prostor severozahodnih istrskih mest Trsta, Kopra, Izole in Pirana v srednjem veku. Za mediteranska mesta, kamor spadajo tudi omenjena, so bogat vir podatkov o vsakdanjem življenju njihovi zakoniki – statuti. Predpisovali so obnašanje članov mestne skupnosti v različnih okoliščinah in predvidevali kaznovanje kršiteljev sprejetih določil. Posegali so na področje družinskega prava in javnega reda in miru, pri čemer omenjajo tudi otroke. Na splošno niso ločevali deklet in fantov. Otroci, ki so imeli starše in so z njimi živeli pod skupno streho, so bili pod njihovo oblastjo. Statuti so predvideli možne napetosti za hišnimi zidovi. Pogost razlog za družinske razprtije so bila imovinska vprašanja. Številni odloki statutov zadevajo vprašanja dedovanja otrok. Tudi sirotam namenjajo precej pozornosti. Opredeľjujejo pogoje za doseg polnoletnosti, pravne sposobnosti in kazenske odgovornosti za otroke. Otroke na eni strani upoštevajo kot aktivne udeležence pri prestopkih in kaznivih dejanjih, na drugi pa kot žrtve le-teh. Dokumentirana piranska praksa ne odstopa od statutarnih predpisov, čeprav jih v nekaterih pogledih vsebinsko dopolnjuje (Mihelič, 1999; Mihelič, 2007).

RAZMERJA V DRUŽINI

Statuti za Trst (Szombathely, 1935), Koper (Margetić, 1993), Izolo (Kos, 2006) in Piran (Franceschi, 1960) pogosto omenjajo otroke. V njihovem obravnavanju na splošno ne ločujejo fantov in deklet. Otroci, ki so živeli pri starših, so bili pod njihovo oblastjo. Glava družine je bil v Trstu oče, v Kopru, Izoli in Piranu pa naj bi otroci ubogali tudi mater. Tržaški otroci naj bi bili ubogljivi, ponižni in nežni s starši, v Piranu in Izoli pa naj bi skrbeli za oslabelega, obubožanega očeta ali mater.

Za hišnimi zidovi je občasno prihajalo do nesoglasij. V Trstu in Kopru so jih reševali izbrani razsodniki. Tržaški statuti ob sporih v ožji družini omenjajo tudi nasprotja v širšem sorodstvu. Navajajo primere žalitev in žaljivih dejanj med starši ter sinovi in vnuki, pretepanja žene, sinov in hčera, vnukov in vnukinj ali

Del kazala k drugi knjigi koprskih statutov iz 1423. Naslovi poglavij od 54 do 59 omenjajo varuštvo otrok.

Vir: Beneški državni arhiv, fond Stari koprski občinski arhiv, Dodatek/Appendice, št. 106a.

drugih družinskih članov s strani družinskega očeta. Pritožbam nad takim ravnanjem je oblast prisluhnila le, če je spor prerasel v prelivanje krvi.

Mestni poglavar v Kopru je lahko v primeru sporov med sorodniki prisilil sprte strani k medsebojni poravnavi s pomočjo globe ali telesne kazni. Piranski statuti naštevajo neprimerno vedenje, ki je bilo razlog za razdedinjenje: oče je izključil od dedovanja sina, če je ta nadenj dvignil roko ali mu celo stregel po življenju, če ga je hudo užalil, če je prešuštoval z mačeho, če je očeta zapletel v spor ali ga po krivem obdolžil kaznivega dejanja, če je zanemarjal duševno prizadetega očeta ali mu branil napisati oporoko, če je bil oče katolik, sin pa heretik. Sin pa je mogel odreči očetu pravico do dedovanja za podobno ravnanje, ki bi ga zakrivil oče. Razdedinjena je bila tudi hčerka, ki se ni strinjala z očetom, ki jo je želel »pošteno« poročiti.

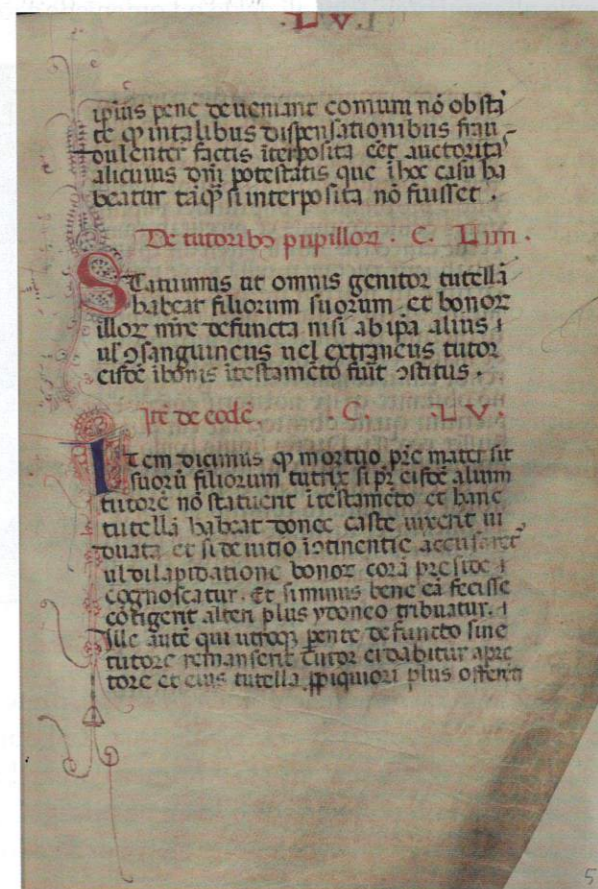
DRUŽINSKO PREMOŽENJE, SKRB ZA SIROTE

V Trstu sta starša potomcem darovala ali zapustila volila po lastni presoji. Če sta umrla brez oporoke in sta zapustila zakonske in nezakonske otroke, so vsi dedovali enako, pri čemer se je delež dediščine poročene potomeke znižal za doto, ki jo je že prejela. Kadar se bratje in sestre niso mogli sporazumeti o delitvi dediščine, sta o njej odločala bližnja sorodnika. Če je bil pokojnik zadolžen, je smel upnik zaseči tudi imetje njegove žene, njej in otrokom pa je moral pustiti dovolj za preživetje.

Tudi v Kopru se je v primeru smrti brez oporoke zapuščina enakomerno razdelila med potomstvo. Kdor je že dobil doto ali odpravnino, pa je želel biti udeležen pri dedovanju, je moral že prejeto razdeliti s sorojenci. Podobno je bilo v Piranu: sin ali hči, ki sta želela dedovati, sta morala vrniti darove, ki sta jih prejela od pokojnega roditelja. V Izoli pa je bil otrok, ki je že prejel doto, izločen od dedovanja po roditelju, ki je umrl brez oporoke.

Nedorasli otroci, ki so jim umrli starši, so dobili varuhe skrbnike. Ti so morali varovance primerno hraniti in oblačiti ter preudarno gospodariti z njihovim premoženjem. Ko je varovanec dosegel polnoletnost, mu je moral skrbnik izročiti imetje v stanju, kot ga je prejel. Če je bil osiroteli otrok v Trstu mlajši od sedem let, mu je v primeru spora glede skrbništva varuha odredila oblast. Ta je presojala tudi, kadar so sorodniki želeli mladoletno siroto poročiti proti volji varuha.

V Kopru, Izoli in Piranu je postal skrbnik otrok preživeli zakonec, če ni pokojnik v oporoki določil drugače. Mati je mogla biti skrbnica mladoletnih sirot in njihovega imetja, če je ostala samska. Če ne bi bila vzdržna in bi načenjala

Poglavje 54 in začetek poglavja 55 o varuštvo otrok v drugi knjigi koprskih statutov iz 1423.

Vir: Beneški državni arhiv, fond Stari koprski občinski arhiv, Dodatek/Appendice, št. 106a.

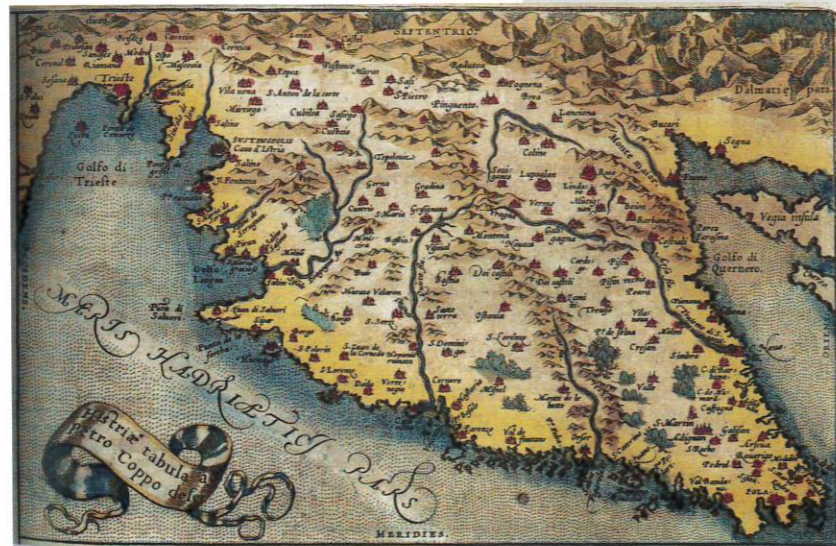
otrokovo imetje, bi skrbništvo izgubila. V Kopru je varuh sorodnik za siroto brez staršev moral položiti varščino. Kadar je v Piranu otrok ostal brez obeh staršev, je varuha določil mestni glavar – podestat. Skrbniki so bili dolžni skrbeti za imetje sirot, ki ga je bilo treba popisati, pri tem pa v Kopru in Trstu očeta, ki bi oškodoval otrokovo imetje, ni bilo mogoče klicati na zagovor.

KAZENSKA ODGOVORNOST, OTROCI KOT STORILCI IN ŽRTVE DELIKTOV

Tržaški statuti v zvezi s kazensko odgovornostjo razvrščajo otroke po starosti. Otroci, ki še niso dopolnili sedem let starosti in so poškodovali in/ali žalili osebe, mlajše od 15 let ter mentalno prizadete ljudi, so ostali nekaznovani, celo če je bil izid smrten. Fant, star od sedem do deset let in pol, in dekle od sedmega do devetega leta in pol sta bila za tak delikt dolžna plačati denarno kazen, ki pa je bila nižja kot za odrasle, ali pa ju je doletela telesna kazen – vendar ne pohabljenje ali usmrtitev. Fant ali dekle od omenjene zgornje starostne meje do 15. leta, ki sta koga ranila ali žalila, sta bila kaznovana s kaznijo 10 liber (op. denarna enota) in več, kar je od primera do primera določil tržaški mestni glavar – kapitan. Če pa sta koga pohabila ali ubila, sta bila kaznovana kot odrasla. Dekle pod 15-imi leti, ki bi ranila, udarila ali drugače prizadela Tržačana ali tujca, bi doletela blažja kazen od siceršnje. Tudi kazen za tatvino je bila predpisana že za fanta ali dekle med 7. in 15. letom.

Otroci od sedmega leta dalje se v tržaškem statutu omenjajo v zvezi z rabutanjem sadja ter manjšo ali večjo krajo. V Piranu in Izoli statuti omenjajo otroke, ki so se pretepali, lasali ali obmetavali s kamenjem. Kazen zanje je določil podestat, pretepači nad 15. letom starosti pa so že pravno odgovarjali za svoja dejanja. Za koprskega delinkventa, ki je bil še v skrbstvu očeta ali matere, sta v primeru prekrška zoper skupnost odgovarjala starša, ki sta zanj poravnala škodo ali pa prisegla, da mu ne bosta izročila pripadajočega imetja, dokler ne bi bilo skupnosti zadoščeno. Tudi v Piranu je bila v veljavi podobna praksa.

V Trstu ni bilo dovoljeno, da bi moški nad 15. letom starosti ob veselici povabil na ples dekle ali ženo. Kaznivo je bilo, če se je Tržačan bahal, da se je brez dovoljenja staršev ali skrbnikov poročil ali občeval z dekletom. Skrivna poroka brez dovoljenja omenjenih je bila prepovedana, zagrožena kazen za moškega je bilo obglavljenje. Če se je ženska, starejša od 14 let, bahala, da se je poročila ali spala z možem proti volji njegovih staršev in skrbnikov, bi morala plačati nezaslišano vsoto 100 dukatov (op. zlatih kovancev) in odsedeti leto dni v ječi. Za pridobitev

Zemljevid Istre Pietra Coppa iz 1525.

Vir: Pietro Coppo, 1525, objavljeno v delu avtorja Abrahamusa Orteliusa *Theatrum Orbis Terrarum* iz leta 1573. [https://sl.wikipedia.org/wiki/Pietro_Coppo#/media/Slika:Pietro_Coppo_-_Histriae_tabula_\(1573\).jpg](https://sl.wikipedia.org/wiki/Pietro_Coppo#/media/Slika:Pietro_Coppo_-_Histriae_tabula_(1573).jpg)

priznanja krivde je bilo v takem primeru dovoljeno mučenje. Koprčanka, ki se je na skrivaj poročila, je izgubila pravico do dote, medtem ko je kazen za moškega znašala 200 liber. Če se je v Kopru brez dovoljenja sorodnikov poročilo dekle ali žena, ki je še živela v okrilju sorodstva, ali če je prešuštovala, je izgubila pravico do imetja, ki bi ji sicer pripadlo.

Tržaški otroci pod 15. letom starosti se omenjajo kot možne žrtve žalitev, poškodb, izgube uda ali umora. Za zločin sodomije nad nedoletnimi, spolno nedoraslimi dekleti so delinkventa javno sežgali, če ga niso ujeli, je veljal za izgnanca.

Otroci pod 15. letom starosti so v tržaških statutih v primeru, da je bil nad njimi izvršen delikt, postavljeni v isto vrsto kot bebci, slaboumni, blazneži, duševno prizadeti. Pač pa prizadetih oseb – za razliko od otrok – v Trstu ni doletela kazen za še tako težak zločin. Duševno prizadete delinkvente so morali imeti sorodniki zaprte, da niso ogrožali okolice, sicer je prestopnike čakala ječa, kjer so jih po potrebi zvezali in vkovali v verige.

POLNOLETNOST IN PRAVNA SPOSOBNOST

Proste roke pri poslovanju s premoženjem, možnost poroke ter pravno sposobnost in odgovornost so otroci pridobili z dosegom polnoletnosti oz. »zakonite starosti« ter z »osamosvojitvijo«. Tržaški otroci, ki so živeli pri starših, so dosegli polnoletnost s 25-imi leti. Sirote so smele samostojno poslovati s premoženjem pri 18-ih letih. Koprski in izolski statuti postavljajo starostno mejo, ko sme otrok svobodno razpolagati z imetjem oz. nastopiti uradniško službo, v 20. leto. V Kopru je ta starost veljala tudi za samostojno poslovanje sirot, medtem ko so sirote v Izoli ter moške sirote v Piranu smele odtujiti premoženje pri 18-ih letih, kot v Trstu. Piranska dekleta brez staršev naj bi dozorela prej: z imetjem so smela ravnati po svoje že pri 15-ih letih.

Koprski in izolski sirotek je ostal v skrbništvu do 15. leta, dekle pa do 14., če sta bila bolna, sta smela pri 14-ih letih napisati oporoko. S soglasjem skrbnikov, sorodnikov ali mestnega glavarja sta se smela poročiti: v Izoli pri 14-ih letih, v Kopru fant pri 14-ih letih, dekle pa že leto prej. Če 15-letna Koprčanka, ki je živela v okrilju družine, ni dobila soglasja sorodnikov skrbnikov za poroko, je lahko pridobila dovoljenje od mestnega glavarja. V Piranu se je smel s soglasjem sorodnikov osiroteli fant poročiti pri 14-ih, dekle pa že pri 12-ih letih. V tej starosti sta tudi smela napisati veljavno oporoko.

Ko so dopolnili 14 let, so moški Izolani prisegli zvestobo beneškemu dožu, pri 15-ih letih pa so sinovi svétnikov postali člani velikega sveta. Tudi piranski fantje so pri 14-ih letih položili prisego zvestobe.

V Trstu je fant dobil pravico do pričanja v pravdi s 14-imi leti. Že leto kasneje je smel samostojno nastopati na sodišču. Dekletom so statuti priznavali polnoletnost in pravico do pričanja z 12-imi leti, samostojnih nastopov pred sodiščem pa zanje niso predvideli. Pač pa je lahko Tržačanka pričala glede delikta ali zločina, če je bila starejša od 15 let. Izjemoma so bili k pričanju pritegnjeni tudi mlajši otroci. Sodno odgovornost in polnoletnost so v Kopru in Izoli pridobili mladoletniki, ki so imeli stare, mentalno oslabele starše.

PIRANSKA PRAKSA

Dokumentirana piranska praksa ni odstopala od statutarnih predpisov. Redki so zapisi, ki pričajo o ravnanju staršev ali varuhov z otroki. Sorodniki so lahko dajali otroke v najem kot delovno silo, fante pa v uk za obrtnike. Podjetnejši starši so svoje moške potomce dali šolati in se v ta namen zadolžili pri učitelju.

Otroke omenjajo oporoke in popisi premoženja pokojnikov. V zavesti tedanjih ljudi je bila misel na otroke zapostavljena za skrbjo za lastni blagor in zveličanje, kar je razvidno iz oporok: volila v pobožne namene so redno navedena pred volili otrokom. Po umrlem roditelju so praviloma brez razlik dedovali sinovi in hčerke, ob smrti koga od njih pred polnoletnostjo pa se je njegov del zapuščine razdelil med preostale otroke. V prednosti pred drugimi je bil otrok, ki mu je testator zaupal izvršitev svoje poslednje volje; temu je po navadi namenil ostanek imetja, ki ni bilo izrecno razdeljeno. Mladoletne sirote so dobile varuhe, ki so skrbeli zanje in za njihovo imetje. Varuh je bil običajno preživel roditelj, če ni preminul v oporoki določil drugega skrbnika. Skrbniki so za varovance sklepali pogodbe ali jih zastopali pred podestatom.

O deliktih otrok ali nad njimi, o katerih so podrobno pisali sestavjalci statinov obravnavanih mest, je znan krvav pretep z noži, do katerega je prišlo v Piranu po božiču leta 1301 in v katerem sta dve osebi izgubili življenje. V spopadu so kot krivci sodelovali trije mladoletniki, za katere sta pred sodiščem odgovarjala njihova očeta, obsojeni pa so bili na visoke denarne kazni.

SKLEP

Srednjeveški statuti Trsta, Kopra, Izole in Pirana opisujejo življenje v družini, kjer so morali otroci ubogati starše in se podrežati njihovi volji. Nesoglasja, neprimerno ravnanje in fizična obračunavanja s starši so imela za posledico

Domenico Tintoretto, Marija z otrokom in piranskimi mestnimi očeti, olje na platnu, 274 cm x 461 cm, pred letom 1578. Dvorana Domenica Tintoretta, Piranska mestna hiša. Slika je delo beneškega slikarja Domenica Tintoretta in njegove delavnice. Upodobljenih je enajst piranskih mestnih svetnikov s sv. Marijo z otrokom, sv. Markom, zaščitnikom Beneške republike in sv. Jurijem, zaščitnikom Pirana. Na levi zgoraj je dokumentarno izjemno pomembna veduta mesta Piran, (na desni pa mestni glasnik in pogled na odprto morje). Po ohranjenem ustnem izročilu gre za prikaz slavnostnega dogodka, ko se mestni svetniki in podesta (župan) Giovan Battista Baseggio zahvaljujejo v ospredju klečečemu dečku, ki naj bi mesto rešil pred nesrečo. Prisluhnil so mu in se lotili velikega dela; z oboki so pred erozijo utrdili mestni grič in na njem prenovili župnijsko cerkev sv. Jurija ter na novo, na vzhodni strani cerkve, zgradili krstilnico in zvonik.

razdedinjenje. Starša sta potomcem darovala ali zapuščala imetje po lastni presoji, načeloma so vsi otroci dedovali enake dele, hčerke pa niso bile zapostavljene za sinovi.

Za nedorasle otroke so skrbeli varuhi skrbniki. To je bil po navadi preživel roditelj ali drug bližnji sorodnik. Skrbniki so morali varovance primerno hraniti in oblačiti ter do njihove polnoletnosti preudarno gospodariti z njihovim premoženjem. Za mladoletnike, ki so se prekršili zoper javni red in mir, so v Kopru in Piranu odgovarjali starši ali skrbniki, tržaški statuti pa so odgovornost za kazniva dejanja naprtli otrokom že od 7. leta starosti dalje. Prekrški otrok so bili rabutanje ali kraja, tepež in ravsanje, delikta mladoletnikov pa skrivna poroka ali prešuštvo. Otroci so mogli biti tudi žrtve kaznivih dejanj, tržaški statuti v tej zvezi navajajo žalitve in poškodbe do sodomije in umora.

Polnoletnost, ki jim je omogočala samostojno poslovanje s premoženjem, je bila v Trstu otrokom, ki so živeli pri starših, priznana pri 25-ih letih, v Kopru in Izoli pa pri 20-ih. Za sirote je bila starostna meja polnoletnosti nižja, dekleta so veljala za zrela kakšno leto prej od fantov. Koprski in izolski osiroteli fant se je s soglasjem skrbnikov smel poročiti in napisati oporoko pri 14-ih letih, dekleta v Kopru pri 13-ih, v Piranu pa že pri 12-ih letih.

Dokumentirana piranska praksa ni odstopala od statutarnih predpisov. Mlade Pirančane so starši ali sorodniki dali v uk, službo ali šolanje. Bili so dediči v oporokah in popisih premoženja pokojnikov. Mladoletne sirote, ki jim je umrl eden od staršev, so dobile varuhe, ki so skrbeli zanje in za njihovo imetje. Glede udeležbe v deliktih je znan spopad z noži s smrtnimi posledicami, pri katerem sta za tri mladoletne krivce pred sodiščem odgovarjala njihova očeta.

LITERATURA

- Ariès, Ph. (1991). *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Škuc; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Franceschi, C. de (1960). *Gli statuti del comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358*. Deputati one di storia patria per le Venezie (Monumenti storici, Deputazione di storia patria per le Venezie, n. s. XIV).
- Heywood, C. (2018). *A history of childhood: children and childhood in the West from medieval to modern times*. Medford; Polity.
- Kos, D. (2006). *Statut izolskega komuna od 14. do 18. stoletja*. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Državni arhiv na Reki.
- Margetić, L. (1993). *Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668*. Pokrajinski arhiv Koper; Centro di ricerche storiche Rovigno.
- Mihelič, D. (1999). Odnos oblastnih ustanov do žensk in otrok v srednjeveških mestih severozahodne Istre. *Acta Histriae* 7, 329–348.
- Mihelič, D. (2007). O otroštvu v srednjem veku (Trst, Koper, Izola, Piran). *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja*, 17(1), 17–29.
- Szombathely, M. de. (1935). Statuti di Trieste del 1421. *Archeografo Triestino* 48.